

Кирилюк О. С.

**WAS FUR EINES? «РІЧ» ТА «ВЛАСТИВІСТЬ» У ФІЛОСОФІІ Г. ГЕГЕЛЯТА
«ОДНЕ» ЯК ЛОГІКО-ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ ПОПЕРЕДНИК КАТЕГОРІЇ
«РІЧ»**

У третьому параграфі Вступу до першого тому своєї «Енциклопедії філософських наук» [3, с. 87] Гегель зазначав, що кожна людина мислить категоріями, але у повсякденній свідомості більшість людей використовує їх несвідомо. Категорії мислення є результатом тривалого розвитку діяльного світоперетворення, коли, приміром, з «тут», «там», «близько», «далеко» сформувалася категорія простору як такого. Задача філософії, за Гегелем, полягає у тому, щоб «виколюпати» ці категорії як «чисті» форми думки з безпосереднього предметно вираженого змісту та рухатися у них, що для буденної свідомості достатньо складно, через що філософському мисленню слід спеціально вчитися – хоча всі люди мають руки, але не всі вміють вигаптовувати за їхньою допомогою чоботи; і хоча всі люди мислять, але не всі люди здатні рухатися у чистих визначеннях думки.

По ходу свого розвитку, на певній стадії пізнання, предмет нашого знання починає розумітися як «річ», чому відповідає певна поняттєва форма. «Річ» як знання про деякий об'єкт відповідає певному етапові у розвитку пізнання. Це поняття має як попередників, бідніші поняття, так і «наступників», більш багаті поняття, що формуються на подальших, розвинутих пізнавальних фазисах. Таким стадіям, за Гегелем, відповідають певні сходинки розвитку самої свідомості – чуттєва свідомість, перцептивна (*die Wahrnehmung*; рос. «вопринимающая») та розсудкова свідомість. На першій стадії предмет пізнання фіксується у вигляді розрізнених *чуттєвих феноменів*, на другій наша свідомість має справу з *речами*, а на третій – з *явищами* [тут і далі див.: 2, розділ «Свідомість»].

Між тим дослідники категорії «річ», зокрема, А. І. Уйомов, начебто «перестрибують» через форми мислення, що передують категорії «річ», відразу звертаючись до останньої. У цьому немає нічого такого, що мало б викликати нарікання, адже вони предметом свого розгляду обрали саме «річ». Однак тут виникає **проблемне питання** – як співвідносяться між собою категорії «річ» та її попередники, зокрема, категорія «одне», і чи не може це «одне» якимось чином мати відношення до дефініції «речі» на якомусь етапі визначення останньої?

Тому **метою** цих тез буде прояснення ролі та значення категорії «одне» як логіко-феноменологічного «попередника» категорії «річ». Аналіз праці А. І. Уйомова [6], показав, що «одне» імпліцитно використовується ним у процесі аналізу 1) ототожнення *однакових речей*; 2) при тотожності екземплярованих речей, що абсолютно ідентичні *одна з одною*, як *одни* з багатьох; 3) при метаморфозах *однієї* речі при збереженні її собітотожності, як інваріант перетворень. І таке «не виколюпане» вживання «одного» є загальнопоширеним. Очевидно, що у всіх цих випадках розумова форма «одне» проявляє себе як певний етап у пізнанні речей. Свою **задачу** (у розвиток положень, що їх викладено у [4, 5]) я вбачаю у тому, щоб показати, як у своїх працях Г. Гегель «виколюпував» дану категоріальну форму з її предметно-змістовного стану.

Про «одне» як форму мислення Гегель у великій «Логіці» у розділі «Одне та множина» пише так: «одне» є простим співвідношенням для-себе-буття з самим собою, у якому моменти цього для-себе-буття співпали і в якому для-себе-буття має тому форму безпосередності, а його моменти стають наявно суцими. «Одне» взагалі є у самому собі; це його буття не наявне буття, не визначеність як співвідношення з іншим, не властивість. Як співвідношення негативного з собою, «одне» є процесом визначення, а як співвідношення з собою воно постає як нескінченне самовизначення [Тут і далі виклад за: 1].

Першою формою свідомості, за Гегелем, є безпосередня почуттєва достовірність, котра зупиняється на стадії фіксації якоїсь окремої ознаки того, що дане у почутті, на-

приклад, якщо воно є «білим», то далі чуттєва достовірність не йде: вона нічого, окрім цієї «білизни» не бачить, більш того, ця кольорова визначеність начебто «провисає у повітрі», оскільки прив'язаність її до певного «субстрату», носія, ще відсутня, і причина цього криється у тому, що на даному рівні свідомість ще не здатна зафіксувати просторові кордони того, що дане нам просто як колір (не *щось* «біліє», а просто «біліється»), і, тим більше, не в змозі «домислити» наявність за цим чуттєво даним кольором його носія. На рівні ж сприйняття ми з'ясовуємо просторові кордони дечого такого (сіль), що, окрім «білизни», має ще й солоний смак та кристалічну структуру, і фіксуємо ці властивості вже як такі, що належать *одній* речі, хоча ці її чуттєво дані властивості самі по собі не пов'язані *одна з одною* та виключають *одна одну*.

За Г. Гегелем, буття має у собі опосередкування (структура солі визначає її смак та колір, приміром – О. К.), але оскільки воно *виражає* це у своїй безпосередності, то воно є деякою *розрізною, визначеною* властивістю (колір і смак – розрізнені властивості – О. К.). Тим самим встановлюється *багато* таких властивостей, кожна з яких постає негативною властивістю інших. Ці визначеності суть властивості, котрі суть властивості завдяки дефініції, доданій пізніше, – і вони співвідносяться з *самими собою*, залишаючись байдужими одна до одної.

Про цю обопільну байдужість властивостей Г. Гегель говорить так: ця сіль є одно-разово-простим «тут», але рівночасно вона є багаторазовою – вона біла, а *також* гострого смаку, а *також* кубічної форми, а *також* певної ваги тощо. Усі ці багаточисельні властивості суть у деякому простому «тут», жодне з них не має іншого «тут», одначе, разом з тим, хоча вони і не розділені відмінними «тут», вони не впливають одна на одну – біле не впливає на кубічне та не змінює його, а обидві ці властивості не впливають на гостроту смаку тощо. Отже, **проблема** полягає у тому, завдяки чому ми відносимо різні, відмінні, байдужі одна до одної властивості до однієї речі, а не до багатьох речей. І ще одна **проблема** формулюється у запитанні, чи можливе це «збирання» окремих та взаємовиключних властивостей у щось таке, що притаманне одній речі (слова «одна» та «річ» тут є, як побачимо далі, ключовими) на чуттєвому рівні свідомості, де дано лише безпосередню достовірність? Адже Гегель зазначав, що безпосередня достовірність не дає нам істину, оскільки «її істина – це загальне», а на цьому рівні ми можемо сприймати лише дане нам у почуттях «це».

Першим етапом такого «збирання» є усвідомлення того, що те, що ми сприймаємо як колір, смак, форму, *існує*, адже констатація існування чогось відбувається у відповідному розумовому «супроводі». Як пише В. І. Шинкарук, буття – це перша форма думки, в якій осягається предмет [7, с. 121]. У межах чуттєвої свідомості предметом було те, що суб'єкт пізнання, наше «я», «бачило», «чуло», «смакувало» тощо. Про те, що саме це було, дана свідомість не могла сказати нічого, окрім того, що воно «єсть», і єсть «тут» і «тепер», оскільки це було тим, що *відчувалося*, тобто, таким, чого не можна передати словами (колір, смак можна лише відчувати, а виразити у визначеннях думки яким є, приміром, білий колір, неможливо). Коли ж об'єктивний зміст суб'єктивного відчуття виражено у визначеннях думки, то це вже не відчуття, а властивості, якими є «біле» взагалі, «гірке» взагалі тощо. Але *властивості* тому й є властивостями, що вони *властиві дечому*, а саме, дечому *одному*, і цим «одним», зрештою, є те, що згодом визначається як *річ* [7, с. 122].

Тобто, об'єктивовані відчуття постають вже як виразні властивості дечого, що дозволяє прив'язати їх до певного носія, а саме – до речі, але спочатку – до «одного» як до передречової даності, і це відбувається внаслідок переходу від чуттєвої до перцептивної свідомості. Остання вже здатна сприйняти загальне, загальний предмет. В. І. Шинкарук пише, що перцептивна свідомість у «Феноменології» – це зовсім не сприйняття у його звичайному розумінні. Ця свідомість виступає як така діяльність мислення, що має своїм предметом сутність (загальне) у речах, що спостерігаються [7, с. 121]. Тобто, при пере-

ході до свідомості, що сприймає, відчуття (білого тощо) починають розумітися як властивості речі.

Але Г. Гегель ясно показав, що «рiч» у логiко-феноменологiчному планi має деяко-го «попередника», про котрого, як правило, не згадують, вiдразу беручи до уваги власне її, «рiч», та її «властивості», і що без цієї попередньої форми мислення неможливо дати визначення «речі», і це визначення ним дається саме через категорію «одне». Це «одне», пише Г. Гегель, є моментом негачії, котрий просто співвідноситься з собою та виключає інше і завдяки чому *речність* (*вещность*) визначена як *рiч* (*Sache*). У властивості (речі) негачія дана як *визначеність*, що складає безпосередньо *дещо одне* з тією безпосередністю буття, яка завдяки цій єдності з негачією є загальністю; але як «одне» вона звільнена від цієї єдності з протилежним і сама є в собі і для себе.

Судячи з усього, Гегель говорить тут про ту обставину, що певні властивості речі дають можливість її визначення у негативному плані, тобто, сіль з її білим кольором та гірким смаком *не є* медом з його жовтим кольором та солодким смаком, сіль взагалі багато чим не є, і ця її негативна визначеність співпадає (складає дещо одне як спільне) з безпосередністю її буття як солі. Разом з тим зібрані до купи її властивості прив'язуються до «одності» солі як такої, що є сама в собі і для себе, тобто, до того, що ніяк у властивостях себе поки не проявляє і є лише «базовою підставою», до якої відносяться ті чи інші її властивості.

В. І. Шинкарук з цього приводу пише, що основне протиріччя, яке виявляється при осягненні предмета перцептивною свідомістю, полягає у тому, що цей предмет має визначеність через багатоманітність своїх властивостей, кожна з яких є деякою *загальною* і одночасно *одиночною* (чуттєво даною) визначеністю. Те, що вже *після* чуттєвого пізнання та ще *до* розсудкового пізнання має попередньо бути пізнане у предметі – це не властивості самі по собі (інакше, примічу, виникло би питання, до чого вони відносяться і чи не «висять вони у повітрі» – О. К.), а «одне» цих властивостей, або «для-себе-буття» цього предмету [7, с. 122] (іншими словами, те, до чого вони як до свого носія прикріплюються – О. К.). Після цього, сприймаючи, скажімо, дерево, ми фіксуємо ті чи інші його властивості та особливості за допомогою чуттєвої свідомості, але разом з тим ми зводимо все це розмаїття ознак дерева до певного «одного» як носія цих властивостей. За тим ми вже здатні переходити до пізнання дерева як такого, як «речі», і це відбувається завдяки тому, що дерево, окрім чуттєво даних властивостей, має ще й фіксоване перцептивною свідомістю «для-себе-буття» як дещо «одне», котре вже позбавилось різноманітності почуттєвого сприйняття, але ще не отримало змістовної поняттєвої визначеності. У результаті, пише Г. Гегель, річ мислиться як «для-себе-буття», як «одне». Визначення речі через категорію «одне» у «Феноменології духа» зустрічається і в інших місцях розділу про свідомість, що сприймає.

Отже, Г. Гегель визначає річ через «одне», коли її осягнуто у сукупності байдужих одне до одного властивостей, які, попри цю їхню байдужість, всі разом віднесені до чогось «одного». Якщо ми визначимо певну річ, приміром, сіль, як білу, солону, кристалічну тощо, а після цього відкинемо сформовані через органи почуття визначення та задамося питанням, що ж саме залишилось у даному випадку, що саме ми визначали, то виявиться, що *рiч як така* вже ніяким чином чуттєво нам себе не виказує. Ми фіксуємо лише «голого» «утримувача» властивостей як невизначене «одне», певне *саме-в-собі-буття-для-себе-одного* у границях, завдяки яким воно відділено від інших таких же самих «голих» «одних». Тільки у результаті розуміння *не-одна-кових* речей як таких, що мають дещо спільне, а саме, свою «одність» (завдяки чому вони насправді постають «одна-ковими»), ми можемо рахувати абсолютно відмінні речі на натюрморті як «предмети», різні нумізматичні монети як «штуки», а чемодани, саквояжі, мішки або рюкзаки як «місця» багажу пасажера.

У малій «Логіці» (§ 96), розглядаючи для-себе-буття, Г. Гегель пише: «Для-себе-буття як відношення з самим собою є безпосередність, а як відношення негативного з

самим собою воно є для-себе-сущє, .. одне (das Eins)...» [3, с. 236]. У великій «Логіці» через розгляд «наявного буття і для-себе-буття» (Dasein und Fur-sich-sein) Г. Гегель переходить від визначення «одного» у рамках «для-себе-буття» до наступного його схоплення, як «буття-для-одного» (Sein-fur-Eines).

Тобто, як на мене, тут йдеться про те, що річ, яка не має жодних відносин з іншими речами, рано чи пізно ці відносини встановлює, і «виходячи себе», стає на-Явним (буттям). «Відпускаючи» свої властивості «назовні», річ отримує наявне буття – через властивості річ заявляє про себе наочно, як «буття-для-іншого» (у взаємодії з іншими речами та явищами її властивості актуалізуються). Уявимо тепер, що речі взагалі немає з чим взаємодіяти. Її властивості згорнуті, однак при цьому їхній носій не зник. Тоді відбувається обертання буття-для-іншого на «нескінчену єдність для-себе-буття». Власне, йдеться про єдність (одність) цього носія для самого себе. Цей момент «для-себе-буття» постає тоді як «буття-для-одного» (Sein-fur-Eines). Тобто, річ без властивостей буде відноситися лише сама із собою («буття-для-одного»), постаючи відтепер як деяке «голе», безвластивісне «одне».

Показово, що достатня незвичність подібної постановки проблеми та нерозробленість такої категоріальної форми мислення, як «одне», викликала деякі труднощі у перекладах. Так, у першому радянському виданні «Науки логіки» вислів «Was fur eines?» замість «Що це за одне?» було перекладено як «Що це для одного?». На мій погляд, це не відповідає смислу, що його прагнув викласти Гегель. Тут насправді йдеться про постановку питання про дещо таке, що не має поки що ніяких визначень, але ці визначення, мірою їх формулювання, мають бути «прикріпленні» до певної собітотожної та оберненої на саму себе «одності», тобто, на «буття-для-одного», або, власне, на «одне». Перед тим, як дати такі визначення, ми повинні спочатку окреслити границі замкненій на себе невизначеній «одності», відокремленій від усього іншого.

Як вже згадувалось, Гегель писав, що всі люди користуються категоріями, але не усвідомлюють цього. Висловлювання «Лист дерева зелений» будується на таких категоріях, як якість (який – зелений), кількість (це слово тут у граматичній однині), лист існує (категорія сущого) тощо. Це стосується й категорії «одного», але не стільки як «одного» у протилежність «багатьом» листям, скільки в означеному сенсі «одності» листа, котре як поки ще щось невідоме було попервах виділено у певних контурних границях, а потім змістовно визначено. «Інвертоване» в себе «одне» згодом отримує якісні та сутнісні визначення, коли «дещо одне» трансформується на безпосередньо дану у сприйнятті окрему річ, вже схоплену у понятті. До цього моменту стосовно даного листа дійсно можна було запитати «Що воно за одне?»

Слід сказати, що розвиток пізнання предмету в межах такої розумової форми, як *одне*, може йти двома напрямками – перший було шойно окреслено, і полягає він у поглибленні знання про предмет шляхом переходу від абстрактного знання про нього як про деяке невизначене (окрім існування та границь) «одне» до змістовного знання про певну річ. У багатьох мовах ця відмінність фіксується за допомогою артиклів (у розмовній українській мові також збереглося щось на кшталт артикля – як *той, оно, сей*). У даному випадку вислів «(ця) хмара біла» англійською буде виглядати як *the cloud is white*, де визначений артикль вказує на даний тут и тепер предмет – *this cloud is white* (порівн. англ. *that*, укр. – *то, той*, рос. *э-том*) – ця, і саме ця хмара є білою. Відповідно до «негативного» визначення, цю хмарину відрізняє від інших хмар те, що вона не є сірою, сизою, фіолетовою, золотавою тощо.

Другий варіант розвитку «одного» полягає у визначенні даного предмету як одного з багатьох інших таких самих предметів. У даному випадку велика кількість мов використовує невизначений артикль, який або прямо (італ. «uno»), або побіжно (англ. «a»), що історично сходиться до того ж «one», одне) використовує мовний засіб «одне» у значенні «невизначене одне з багатьох таких самих одних». Через це у вислові *a white cloud* фіксується, що це – *одна (one white cloud)* хмарка з *багатьох* інших білих хмар, тоді як *a*

gray cloud буде позначати *одну (one gray cloud)* сіру хмарину з *багатьох* сірих хмар. Щось схоже маємо і в нашій мові. Говорячи про те, що «я зустрів сьогодні одного приятеля» (неважливо, якого) я маю на увазі, що я зустрів «одного» з «багатьох інших» приятелів. Г. Гегель у великій «Логіці» у примітці «Положення про єдність одного та множини», писав, що «кожне одне є одне з багатьох».

Відмінності між першим та другим застосуванням «одного» можна продемонструвати на таких прикладах. У випадку, коли я говорю, що «я читав одну книжку, і там написано, що...», то тут йдеться про розкриття змісту книги, а не про книгу як про *одну з багатьох* інших книг. Ми студентами колись жартували, відповідаючи на запитання, де ти був, фразою «Тама, в одному місці» – і тут це невизначене місце постає одним з багатьох можливих місць, де ми могли б бути. Якщо ж почати описувати це місце, то вже йшлося б про місце якісно визначене.

Зворотне повернення від речі до «одного» відбувається, як в англійській, при заміні у реченні поняття про річ словом «один» у значенні «один і той самий» *I have a byke and I like this one*.

Говорячи на підсумок, категорія «одне» у пізнанні виконує свою логіко-феноменологічну функцію двічі, коли, як зазначав філософ у «Феноменології духу», «свідомість необхідно проходить знову по цьому колу». У першому випадку відбувається перехід від кількості до якості, коли, по-перше, «одне» як абстрактна кількість однини веде у процесі поглиблення нашого знання до якісних визначень певної речі, а по-друге, коли якісно тотожні, «одні й ті ж самі» речі у своїй множинній сукупності дають перехід якості у кількість (величину та число).

Таким чином, за думкою Гегеля, «одне» – це важливий момент розвитку пізнання, пов'язаний з переходом від безпосередньої чуттєвої даності до раціонального пізнання, а також для опису переходу кількісних визначень у якісні і навпаки. Неможливо з'ясувати кількісні, якісні, сутнісні визначеності того, що попередньо не було визначене як деяке *одне*, котре до цього ще перебувало у аморфному мерехтінні плинної чуттєвої континуальності. Для таких визначень необхідно зупинити цю плинність, зафіксувати її як сталий, тотожній собі, нехай поки що у вкрай відверненій, абстрактно-бідній формі, фрагмент буття, що має очевидні границі. Однак оскільки стійкість та сталість на цьому етапі пізнання категоріально закріпити ще нема чим, то формується скудне за своїм змістом категоріальне утворення – категорія «одне», котре задає кордони предмету майбутнього змістовного пізнання. Деяка «пауза» у пізнанні, що пов'язані з цим переходом, формується Гегелем у такий прикметній формі – «*Was fur eines?*» «*Що це за одне?*» У дивному, як на перший погляд, виразі нашої мови, зазначає Гегель, при задаванні питання про якість *Was fur ein Ding etwas sei?* (що за одне це дещо?) підкреслюється момент рефлексії-всередину-себе. Тут не питається, чим є ця річ *A* для іншої речі *B*, не питається, ким є ця людина для іншої людини, а питається, що це за річ, за людина (взяті самі по собі – О.К.), так що це буття-для-одного повернулось у той самий час у саму цю річ, у саму цю людину [1]. Іншими словами, ми ще до того, як приступимо до з'ясування того, чим є ця річ чи ця людина, повинні окреслити певні границі свого предмету визначення, і з'ясувати їх безвідносно до того, як вони себе ще у наступному проявлять у стосунках з іншими речами чи іншими людьми. Тут вже зафіксовано просторову локальну обмеженість предмету пізнання, але ще цілком не знято його чуттєвої даності. При цьому ніякого змістовного знання про предмет ми ще не маємо. Цей етап пізнання є необхідним попереднім кроком перед наступним категоріально-раціональним схопленням сутності речі, її властивостей та відносин.

Список літератури:

1. Гегель Г.В.Ф. Наука логики / Георг Вильгельм Фридрих Гегель – Спб., 1997 – 441 с. – (Розд. «Одно»; «Одно и Многое»). [Електронний документ. Режим доступу: http://royallib.com/book/gegel_fridrih/nauka_logiki.html]

2. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. – СПб.: Наука, 1992. – (Розд. А. «Сознание». Підрозд. 1. «Чувственная достоверность или “это” и мнение»; 2. «Восприятие или вещь и иллюзия»). – [Электронный документ. Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/gegel02/>]

3. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук – Т. 1. – Наука логики / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. – Акад. наук СССР. Ин-т философии – М.: Мысль, 1975 – 253 с. [Философское наследие. Серия].

4. Кирилюк А. С. Онтология, гносеология и логика одного и множества в идеалистической диалектике Гегеля / Александр Сергеевич Кирилюк, Аслан Гусаевич Гаджикурбанов // Категории «одно» и «множество» ; ред. кол. М. А. Парнюк, А. С. Кирилюк и др. ; Акад. наук Украины; Центр Гуманитарн. Образ. – К.: Наук. Думка, 1992 – 236 с. – сс. 106-112. [Диалектика и теория познания – Серия].

5. Кирилюк А. С. Терминологический анализ категорий «одно» и «единое» / Александр Сергеевич Кирилюк, Михаил Алексеевич Парнюк // Категории «одно» и «множество» ; ред. кол. М. А. Парнюк, А. С. Кирилюк и др. ; Акад. наук Украины; Центр Гуманитарн. Образ. – К.: Наук. Думка, 1992 – 236 с. – сс. 24-30. [Диалектика и теория познания – Серия].

6. Уемов А. И. Вещи, свойства и отношения / Авенир Иванович Уемов – М.: Изд-во академии наук СССР, 1963 – 184 с.

7. Шикарук В. И. Логика, диалектика и теория познания Гегеля / Владимир Илларионович Шинкарук // Шинкарук В. І. Вибрані твори у 3 томах. – Т. 2. – К.: Український Центр духовної культури, 2003 – сс. 41-407. [Філософська спадщина України – Серія].